

tet ismertette és Horthyék egynéhány balfogására hívta fel a figyelmünket. Szekfű Gyulának az előadására is emlékszem, aki a nemzeti ellenállás körvonalait bontakoztatta ki előttünk. Közvetlenül más kapcsolatról, legalábbis személyes kapcsolatról nem tudok, de arról igen, hogy áttételesen sokféle szál fűzött a baráti köréhez, például Féjához és a kisgazdapárt polgári tagozatához, és ezek révén eljuthattunk Bajcsy-Zsilinszkyhez is.

(A 2. részt következő számunkban adjuk.)

FÉJA ENDRE

Emlékezés Supka Gézára

1883. április 8-án, száz éve született Supka Géza. Legrégibb ismert elődje apai ágon Wittenbergában protestáns lelkész volt. Supka András két testvérel együtt választotta a papi hivatást, és 1575. június 15-én többek között a következőket jegyezte be a wittenbergai templom papavatási jegyzőkönyvébe: nemzetisége „Pannonius”, hovatartozása „civis montanorum Civitatum”, tehát bányavárosi polgár. A későbbiek is telve voltak ellenzéki lobogással, magyarságtudattal és a felvidéki bányavárosok polgárainak önérzetével. Ez a — már ekkor megnyilatkozó — polgári öntudat és radikálisan változtatni, javítani akaró szellem az, ami Supka Gézát, a késői utódot is végigkísérte élete során.

A másik, mélyről hozott örökség a tudás, a megismerés vágya, az egyetemes és a magyar kultúra szolgálata volt, a nyelvek ismeretétől a társadalomtudományokban való jártasság megszerzéséig. Mindezt széles körű tudásbeli háttérrel föllépő újságírói tevékenységénél érvényesítette. Papok, tanárok sorát adta a család apai ága, amikor pedig az ellenreformáció a családot katolizáltatta és szegénységbe űzte, iparos mesterségre tértek, szürccsapókká lettek, de itt is városuk, Tata közmegbecsülését kiviva.

A régről nemességgel bíró anyai ágba ugyan francia és angol vér is keveredett, elágazó rokonságának azonban Kazinczy Ferenc, Lukács Móric, Csiky Gergely és Eötvös József is tagja volt. Adott tehát a családon belül az irodalmi hagyomány is. Supka Géza méltán írhatta 1939-ben „curriculum vitae”-jében: „Elmondhatom: családom tagjai 400 esztendő óta tollal, szóval, karddal és iparosszerszámmal szolgálnak, védik, fejlesztik a magyar műveltséget.” Ennek szegődött ő is szolgálatába publicisztikájával, könyveivel és a könyvnapok megrendezésének a gondolatával, hogy csak tevékenységének néhány állomását említsük. Fenti vallomását pedig akkor írta le, amikor az országot éppen elárulni akarók az ő magyarságát kérték számon. Különben 1919. szeptember 25-én Supka Gézát családjával együtt az unitárius valláshoz vezette a szellemi szabadság általánosabb igénye — a nagy kortársak közül Bartók Bélához hasonlóan.

Gyermekkori neveltetése azonban nem e jegyben zajlott. Édesapja korán elhalt, nem maradtak róla emlékei. Édesanyja egy ideig maga nevelte fiát, majd férjhez ment az osztják származású Fleischhacker Istvánhoz, aki az államvasutak mérnökeként végleg Magyarországra telepedett, és gondos nevelésben részesítette — saját anyanyelvén — fogadott kisfiát. Tanulmányait a gyerek ekkoriban a pesti piaristáknál végezte, majd a szatmári jezsuita rend kolégiumában fejezte be gimnáziumi éveit. Ez időből nem sok szívmenengető élménye maradt, így aztán az egyetlen többször is emlegette: egyszer, kora reggel elaludt a nagy közös ebédlő padján. Társai rorátéra vonultak, ő egyedül maradt. Legkedvesebb tanára pedig hagyta a kisdíákot tovább szunnyadni, s az asztallapon nyugvó kis szőke fejét kerek zsemléssel rakta kö-

rül, így ébredt később. A kollégium nem sokat pótolhatott az otthon simogató, állandó melegből, s bár édesanyjának a házasságából három leánya született, a fiúgyermeket a családi ott-hontól még távoltartották további tanulmányai.

Az egyetemi éveket Budapesten és nyelvészeti stúdiumokkal kezdte, de egy sikertelen vizsgája, melynek oka egy ófelnémet kötőszó volt, kedvét szegte. Ráadásul Petz Gedeon professzor ezzel fejezte be vizsgáztatását: „Politizálás helyett inkább ezt tanulta volna meg!” Tanulmányait a gráci egyetemen folytatta, nyelvészetből abszolvált. Ekkortól foglalkoztatta behatóbban a népvándorlás kor művészete, a gráci egyetem professzorának, Josef Strzygovszkynak hatására. Ottani egyetemi tanulmányainak végeztével Kolozsvárott doktorált közép-kori régészetből, művészet- és művelődéstörténetből.

1904 őszén kezdte meg szolgálatát a Nemzeti Múzeum régiségtárában, 1918-ban ugyanott igazgató őrre nevezték ki. Előzőleg 1916—17-ben a bécsi egyetem meghívott előadója volt a népvándorlás kori régészetből. Önálló kutatásai és publikációi idehaza és külföldön ismertté tették nevét, munkáinak egy része Drezdában, Lipszében és Rómában jelent meg. Vele született nyelvérzékét a klasszikus nyelvek biztos alapján fejlesztette, szakirodalmi munkáit magyar és német nyelven írta, de angol, francia és olasz nyelvtudása mellett a törökben is járatos volt. A népvándorlás kor ismertebb motívumkörén belül ő az iszlám és buddhista elemeket is kutatta, s egyik jelentős értelmezője volt a nemzetközi érdekességű nagyszentmiklósi kincs eredetkérdésének.

E jövőt ígérő pályától az 1918-as polgári demokratikus forradalomban vállalt szerepe miatt meg kellett válnia. Noha Károlyi Mihály követeként csak rövid ideig működhetett Prágában, az ellenforradalom győzelme után mégis emigrálnia kellett. Bécs nyújtott számára menedéket, itt találkozott szintén odaérkező családjával. A megélhetés gondoljai azonban ide is elkísérték, s végül egy Javanske nevű régiségkereskedő boltjában kapott állást, mint a keleti tárgyak szakértője. A bécsi emigráció éveiben többek között Bresztovszky Edével, Fényes Lászlóval és Lesznai Annával tartott kapcsolatot.

Hazatérése után a régészetet nem folytathatta, hiszen a Nemzeti Múzeumból 1921-ben elmozdították állásából. A történelem és az irodalom csábítása már eddig is erős volt, most azonban az egyetlen lehetőségnek mutatkozott a megélhetéshez is. Supka Géza tehát kényszerpályára került? Kezdetben föltétlenül, azonban ez a pálya szerencsésnek is mondható mind saját, mind a korabeli magyar irodalmi élet szempontjából. Ez teremtett lehetőséget a Supka Gézában szunnyadó — talán a nyelvészeti és régészeti érdeklődésnél is jelentősebb — belső erők és képességek kibontakozásához. Az előtanulmányok, a pályakezdés éveiben felgyűlt tetemes tudásanyag, történelmi és múltbeli tájékozottság a publicisztikai munka korrekt, szinte tudósi módszerekkel történő művelését alapozták meg.

Történelmi érdeklődése részint az 1848-as forradalom és szabadságharc, részint az I. világháború és a Habsburgok szerepének a kutatására összpontosult. Könyvtárában rendkívül terjedelmes volt az e tárgykörre vonatkozó magyar és idegen nyelvű forrásanyag. Jegyzetek sokaságát készítette, s az I. világháború előzményeiről, majd annak háttéréről írta meg egyik — önmaga által legjelentősebbnek tartott — művét, „A nagy dráma”-t.

A publicisztika pedig működésének most már egészen pályája végéig legfőbb területévé vált. Hiába volt tevékenysége, érdeklődése — mint már említettük — széles körű: nyelvészet, régészet, művészettörténet, történelem, műfordítás, politika — életművének döntő és a felszabadulás előtti évekre eső része az újságírás és a lapszerkesztés maradt. És ez már nem kényszerpálya volt, hanem egy hozzáértő ember szívügye. Számtalan újságcikk és tanulmány örzi emlékét az Új Világ, Független Szemle, Világ, Magyar Hírlap, Pester Lloyd, Literatura, Lantos Magazin, Műgyűjtő és újra a Világ hasábjain. Az utóbbinak 1945 májusától 1949 júliusáig főszerkesztője volt.

Külön fejezet Supka Géza életében a Literatura. Móricz Zsigmond volt így „édes gyermekével”, a Kelet Népével, ahol megvalósíthatta szerkesztői elképzeléseit, amelyben háborítatlanul írhatott, ahová barátai jelképes honoráriumért, vagy még arra sem tartva igényt, adták

cikkeket. A Literatura — örömeivel és aggodalmaival — 13 éven át töltötte be szerkesztőjének életét, 1926—1938-ig. Supka Géza itt is követte újságírói módszerét: alaposásra, tényekre építeni mindent, azonban mégis olvasmányosan, színesen közvetíteni olvasóihoz kora hazai és külföldi irodalmi s művészeti újdonságait. Nem mellőzte a képanyagot sem lapjából. A folyóirat állandó rovatai — Hazai és külföldi írók, Elfelejtett írók, Írók arcképcsarnoka, Ezekről a könyvekről beszélnek — az irodalmi tájékoztatás mellett bizonyos missziót, irodalmi jóvátételt is teljesítettek.

A munkatársak között, hogy csak néhányat említsünk, Bárdosi Németh János, Benedek Marcell, Berda József, Bölöni György, Faludy György, Hatvany Lajos, Krúdy Gyula, Móra Ferenc és Sárközi György is megtalálható volt. Helyet kapott a Supka Gézával baráti kapcsolatot tartó Romain Rolland is. Különben a folyóirat vitathatatlanul polgári jellege mellett Darvas József könyveit éppúgy ismertette, ahogy Sárközi György írását „A falukutatás múltja és jövője” címen közölte, csupán az 1938-as évfolyamból említve két példát.

Igen érdekesek a Literatura évenként megjelenő almanachjai, s még ma is változatos, olykor izgalmas olvasmányokat kínálnak. Az 1928. évi almanachban találunk egy rovatot, a „Négyszemközt önmagunkkal”-t, ahol elsőnek Supka Géza „beszélget” önmagával: „...hiszek abban, hogy örök ember-voltunk lényege ez a reménytelen igazságkeresés, hogy ez az élet legnagyobb értéke... Ezért a jövőbeli ígértért verekedtem eddig is s verekszem ezután is, amíg a toll végképp ki nem hull a kezemből!” Ezután Móra Ferenc következik, aki vallomása után szinte teleírja a könyvecskét irodalmi portréival. Közöttük igen sok a szegedi vonatkozású, Gárdonyi Géza újságíróskodásának fellelhető emlékei mellett „Az utolsó magyar sámán” címmel Kálmány Lajosnak is egy fejezetet szentel.

Móra Ferenc és Supka Géza barátsága külön tanulmányt érdemelne. Supka Géza Mórát nemcsak szerette, hanem kortársai közül talán legjobban értette és értékelt is. Jelentős művek megalkotására inspirálta. Móra Ferenc Szeged környéki ásatásokhoz hívta meg valamikor, de a barátság korábról datálódott. Nemcsak ő volt az egyetlen múzeumi ember, akivel sűrű tartó kapcsolat szövődött, kortársai közül Lambrecht Kálmán és a fiatalabb nemzedékből Horváth Tibor nevét is meg kell említenünk.

Az 1929. évi almanach az európai népek irodalmába nyújt eligazító betekintést, az 1930. év számát pedig teljesen Benedek Marcellnek engedte át, aki édesapjának, Benedek Eleknek utolsó éveit mutatja be, érdekes képanyaggal illusztrálva. Talán ennyi is elegendő: színvonalas, kultúrát terjesztő műhely volt ez a kis folyóirat éppúgy, mint a naptári éveket indító almanachjai. Még egy erényére utalhatnánk: bizonyítékát adta annak, hogy lehet újat, érdekeset, lényegbe vágót — magas szinten is — egyszerű, közérthető nyelven papírra vetni. Persze, Supka Géza nyelvésznek indult, és anyanyelvének is szigorú őrzője volt. Akinél pedig darabosságot, idegenséget érzett, nyakatekert mondatokat talált, azt azonnal javította; ceruzával a kezében olvasott, még a nyomdahibákat is korrigálta. Könyvtárának majd minden műve tanuskodik erről.

A Literaturában szorgalmazta a könyvnapok gondolatát és megvalósítását is éppen az 1930-as évekre, amikor — az általános kulturális színvonal emelésén túl — sürgetővé vált társadalmi kérdéseket vetett be ezzel a köztudatba. Többek között a népi írók és a szociográfiai írásművek könyvnapi propagálásával.

1938 végén azonban a Literaturát mégis meg kellett szüntetnie. Az 1938. évi XVIII. tcikk kimondta, hogy az év végéig megjelenési engedélyért kell folyamodniuk az időszaki lapoknak, s a Literatura ezt nem kapta meg. Több oka is lehetett, hiszen ezek már a fokozódó fasizálódás éveit, Supka Géza pedig sohasem volt hajlandó engedni haladó polgári radikalizmusából, antifaszista meggyőződése közismert volt. Ő is aláírta harmincheted magával azt a tiltakozást, amely 1938-ban elítélte az első zsidótörvény-javaslatot, munkatársainál mindig az emberi tisztességet és a tehetséget tartotta elsődlegesnek, nem pedig az egyre „divatosabbá váló” faji szempontokat. Lapjába nem bocsátotta be a burjánzásnak induló demagógiát, sosem fogadott el — szerkesztői kezét megkötő — anyagi támogatást, még ha gyakran ingyen munkával,

ráfizetéssel tudta csak a lap megjelenését biztosítani. Lakásán szerkesztette, s nemegyszer az előfizetéses példányok bélyegköltsége a család havi megélhetését biztosító összegből került ki. Megrendítő az a levél, amelyet utolsó hajóként 1939. január 1-én küldött el a Literatura minden előfizetőjének, közölve folyóiratának kényszerű felszámolását.

Az elsőtétedő években gondjain részben családja, barátai és a zene segítette át. A gitárhoz és a zongorához végül a hegedű társult, és ez a muzikus barátokból összeálló kvartett szinte hetente adódó megnyugtató időtöltése lett. Sokakkal levelezett, Jászi Oszkártól Romain Rolandig, nemegyszer volt Hatvány Lajos, Vámbéry Rusztem, Závodszy Zoltán a Bocskai úti lakás vendége.

Furcsa igazságtalansága a világnak, hogy arról az emberről, aki végigdolgozta életét, aki nek legtöbb könyvét már a megjelenés időpontjában elkobozták, az utókor alig tud valamit. Munkássága, jelentősége ma sincs még felmérve és feltárva. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a maga választotta út egyenes, vargabetűktől mentes volt mindvégig: antifasiszta, haladó, radikális polgári demokrata platform. A nyilasok a Pajor szanatóriumból, ahol nemrég operált sebével feküdt, hurcolták el a nyilas házba. Pályája során sosem ártott senkinek, a vállalt szegénység végigkísérte, s tán ezért is segített lehetőségein belül oly gyakran a nehéz helyzetbe jutottakon.

Véle kapcsolatos emlékeim már kisiskolás gyermekkoromból felbukkannak. Nevelőanyám apja volt, egy házban laktunk, s dolgozószobájába naponta bekopogtattam, mindig játszani vagy történeteket hallani akarván tőle. Ilyenkor rendszerint apró tárgyak sora került elő egy kis fadobozból, krampusz, újévi malacocska, pecsétnyomó, érmek még egy csomó hasonló apróság társaságában, s ezekkel mindig más, ragyogó kis mesék születtek. Amikor pedig vágyaimról faggatott, látván az otthoniak mesterségét, amiből akkor még csak az írógépkopotatás igen kellemesnek tűnő művelését észleltem, közöltem:

— Újságíró leszek, nagyapám!

Mosollyal nyugtázta, majd faggatni kezdett, el tudom-e sorolni, milyen üzletek és házak vannak sorban azon az utcán, melyen naponta az iskolába vezet az utam.

Hézagosnak találhatta az ismertetést, mert elmagyarázta, hogyan kell nyitott szemmel, az apró részleteket is figyelve járnia az embernek. Amikor pedig pár hét múlva már „levizsgáztam” minden üzletről, fáról az utcában, jött a következő kérdés:

— Hát most már meséld el, hogy amikor az utcán mégy, mit érzel, mit szeretsz benne, mi jellemző rá, milyennek találod a hangulatát?

Így folytatódott ez egy ideig. Nem ez vette el a kedvem az újságírástól. Később azonban ezen és más hasonló dolgokon keresztül ismertem meg írói mércéjét, amelyből a legjelentéktelenebbnek tűnő témáknál sem engedett. Megismertem azt a rendet, amely nyolc öblös szekrényt kitöltött, irattartókban elhelyezett cédulái, jegyzetei és újságkivágásai között uralkodott. Megértettem, hogy mindez a belső renden alapult, többek között azon is, hogy az akkori sajtó jó részének gyakorlatával szemben, alapos tájékozódás után kezdett csak neki bárminő téma feldolgozásának.

A felszabadulás után muzeológus-régési pályájának elismerését jelentette kinevezése a Nemzeti Múzeum elnökévé. A Polgári Demokrata Párt vezetője és képviselője lett, politikai viták, küzdelmek részese. Részben értője és helyeslője, részben — polgári humanizmusából eredően — értetlenül szemlélője mindannak, ami akkori fejlődésünk során végbement. 1950-től a közélettől visszavonultan élt Múzeum körüti lakásán. Ekkor írott — zömében történelmi tárgyú — munkái kiadatlanok, kéziratban maradtak, így az „1849”, amely a bécsi titkos levéltár ismeretlen adataira épül, valamint „A szegény ember panasza”, amely a jobbságról szól. Dolgozott mindaddig, amíg egy súlyos műtét után le nem győzte a rák.

Mindez nemcsak emlékezés, hanem jelzés, figyelemfelhívás is. Nem tagadom, a szubjektív érzelmi kötődés, a tisztelet és a szeretet szövi át a véle kapcsolatos emlékeket. Talán az objektív, mindent pontosan mérlegre tevő elemzések sem váratnak már annyit magukra. A ház falát, ahol a Bocskai úton lakott, emléktábla jelzi a főváros jóvoltából. A könyvnapok 50. év-

fordulójának alkalmából helyezték el. Könyvnapok táján, mint a hajdani kezdeményezőé, fölmerül neve; az IGE történetét visszapergető vitairatok is meg-megidézik, különben azonban 1956 májusa óta, majd 25 éve éppen olyan csönd veszi körül életművét, mint hamvait a rákoskeresztúri temetőben. Műveinek kiadásával adósai vagyunk.

DEMÉNY JÁNOS

Egy Bartók-kutató műhelyéből

VI.

ADY ENDRE — 1982

„Minden idők legnagyobb költője” — mondotta róla Bartók.*

Az elmúlt esztendőre pedig (Kodály-év volt!) büszke lehet az Ady-kutatás is. Ekkor jelent meg az Ady Endre Összes Prózai Műveinek (az AEÖPM-nek) utolsó, XI. kötete; ezzel Ady publicisztikáját — szöveget, kommentárt — immár több mint hatezer (!) oldal terjedelmében adták ki huszonhét év nehéz, kezdetben sok buktatóval is leskelődő időszaka után. És ekkor, 1982-ben, jelent meg az *Intés az Őrzőkhöz* címmel kiadott monumentális Ady-életműelemzés, egy nagy áttekintés és számvetés újabb két hatalmas kötete, az első világháború éveiben elnémult-elnémított Ady megrázó költészetének, *A halottak élén* kötetnek, és az azt követő, *Az utolsó hajók* címen megjelent „hagyatéki” anyagnak minuciózus, egyben grandiózus értékelése.

Mind a két vállalkozás Király István nevéhez fűződik.

A Földessy Gyula kezdeményezte, 1955-ben indult prózai (publicisztikai) sorozatot az érdekes Ady-kutatóval 1964-től együtt, majd annak magas korban történt elhunya után, 1968-tól egyedül szerkesztette, természetesen egy fáradhatatlan, lelkes munkacsoport: Vezér Erzsébet, Varga József, Láng József, Kispéter András és Koczkás Sándor közreműködésével.

A nagy életrajz hetvenes évek elején megjelent első két kötete 1905-től 1912-ig követi a költő kibontakozását, a Magvető „Elvek és Utak” ismert sorozatában látott napvilágot (nem sokkal később második kiadásban is). Az új kiadvány a Szépirodalmi Kiadónál — szintén két testes, de nagyobb formátumban — a poéta világának 1914-től 1919-ig tartó rejtélyes, izzó, félelmetes panorámáját tárja fel. Az apokaliptikus Ady kevésbé ismert, nehezebben megközelíthető, értő analízisre inkább rászoruló világát. És közben Ady életének idevágó fontos epizódjairól is briliáns elemzéseket olvashatunk, hiszen valójában életművel dokumentált életrajzról van szó.

Ez a költészet évszázadunk emberi méltóságának halálos veszélyei közepette döbbenetes

---

* Az Ady—Bartók kapcsolat elemzésére, részleteire most nem térhetek ki. Aki ezt mélyebben foglalkoztat, azoknak a következő két tanulmányra hívom fel a figyelmét:

1. Demény János: *Bartók Béla találkozása Ady Endrével*. Irodalomtörténet 1977/4, 967—988.

2. Denijs Dille: *Bartók et Ady* [francia nyelvű tanulmány a fontosabb idézetek magyar alapszövegének közlésével] *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 1981 (No. 23) 125—133.

Ez utóbbi tanulmányban idézi Dille azt a visszaemlékezést, amely szerint *Az ágyam hivogat* megzenésítésével foglalkozó Bartók ezt mondta volna: „Minden idők legnagyobb költője tud csak ilyet írni.” (128. l.)